

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא בתרא - דף קכה

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

על איזה ריבית מדובר? ודון ריבית שבבוק.

נחלקו רבנן ורבי האם בחוב שחייבים למת, הבכור גובה פי שניים רק בגופו של חוב או אף בריבית. לדעת רבנן גובה רק מגופו של חוב, וכפי העולה מביאור הגמ', גופו של חוב מוגדר כמוחזק, אולם ריבית לדעת רבנן אינו גובה ולדעת רבי גובה. הרשב"ם ביאר שהחוב מוגדר כמוחזק היות ויש עליו שטר, הריבית לא מוגדר כמוחזק אע"פ שכתוב בשטר כיון שעבר זמן ממותו של האב ומעולם הכסף של הריבית לא היה שייך לאב, אך בכסף של ההלוואה עצמה שאת ממונו של האב נטל הלווה, עתה שיש שטר זה נחשב כמשכון שמחזקים בו.

בפשטות עולה מדברי הרשב"ם שהנושא של ריבית, כיון שהלווה הוא גוי ומותר ליטול ממנו ריבית. ועי' ב"ר' מיגאש שביאר שמדובר אפילו בלווה ישראל, אולם לא מדובר בריבית המותרת האסורה, ואם נטלה צריך להשיב, אלא מדובר באבק ריבית שאם נטל לא צריך להשיב, וא"כ כאשר גבו היתומים את הריבית, ועתה אין הם צריכים להשיב לדעת רבי זה, יהיה מוגדר שמחזקת כבר מוחזקים בכך, שהרי יש זכות לגבות.

אך לשיטת הרשב"ם שמדובר בריבית של גוי, לא בכל אופן מותר ולא לכו"ע, וכנראה אף לדבריו יהיה הגדרת הדין כ"אבק ריבית", שהמוחזקות לפי רבי, היא מאחר ששבר גבו. כפי שיבאר.

ברמב"ם (עשר קצח) שצונו לבקש רבית מן העו"ג ואז נלווה לו עד שלא נועילהו ולא נעזור לו אבל נזיקהו ואפילו בענין הלוואה שנהנה עמו כמו שהזהרנו מעשות כך עם ישראל והוא אמרו יתברך "לנכרי תשיך" והנה בא לנו הפירוש המקובל כי זה מצוה לא רשות והוא אמרם בספרי לנכרי תשיך זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה.

בחינוך (מצוה תקע) שנצטוו לבקש ריבית מן האומות כשנלווה להם, ולא נלווה להם בלא ריבית. ועל זה אמרה תורה "לנכרי תשיך". מרשי המצוה שאין ראוי לנו לגמול חסד זולתי אל העם יודעי הא-ל ועובדים לפניו, ובהימנע החסד משאר בני האדם ונעשה אותו לאלו נבחן כי עיקר האהבה והחמלה עליהם מצד החזיקים בתורת אלקים יתברך. והנה עם הכוונה הזאת יהיה לנו שכר במנעת החסד מהם כמו בעשותנו אותו אל בני עמנו. עוד כתב החינוך, מי שהלווה לגוי בלא ריבית, אם יש לו חשבון מדוע מלווה לגוי בלא ריבית, היינו שיש לו רווח מצד אחר עם הגוי, מותר. אבל אם מלווה לגוי בלא ריבית מתורת חסד, הרי זה ביטל עשה.

מבואר להדיא מדברי הרמב"ם והחינוך, שיש מצווה להלוות לגוי בריבית, ואם כדבריהם הרי שהאמור בסוגיא לפנינו יעלה פשוט, שמדובר בגוי שלוה מישראל, מת הישראל והיה הגוי צריך לשלם לו ריבית, וזאת ריבית של מצווה ריבית של המותרת, ובזה נחלקו האם מוגדר כראוי או לא.

אולם רוב שיטות ראשונים בביאור הסוגיא באיזהו נשך, שאין מצוות עשה להלוות לגוי בריבית, ולא רק שאין מצווה אלא לא בכל אופן היתיר, וכך מבאר בדברי המשנה (ב"מ ע"ב) אבל מקבלין צאן וברזל מן העכו"ם ולוין מהן ומלווין אותן בריבית וכן גגר תושב. על הפסוק במשלי "מרבה הונו בנשך ובתרבות לחונן דלים" ביאר רב, שמוון המגיע לאדם באיסור ריבית סופו שהגויים יקחו מישראל ויפרנסו בהם עכו"ם. ביאר ר"נ בשם ר"ה אף ממון שהגיע לישראל מריבית של מוני. ותחתיו על דבר זה מהמשנה שמבואר שמוותר להלוות לעכו"ם בריבית, וביאר רב חיא, שהיתיר בכדי מונותיה של ישראל ולא יותר. ורבינא ביאר שהתירו לתלמידי חכמים שאינם מצויים אצל גויים ואין חשש שילמדו מהגושיהם. ללשון שניה בגמ', ר"נ אמר בשם ר"ה שעדיף להלוות לישראל בחינם מאשר לגוי בריבית, אבל לא נאסר להלוות לגוי בריבית. מבואר, שר"נ בשם ר"ה, למד שאף ריבית הבהא מני אסורה לישראל, עד שע"ז אמר הגביא "חונן דלים". וכאשר הקשו מדברי המשנה שמבואר שמוותר להלוות לגוי בריבית, ביאר רב חיא ורבינא בשני אופנים, או שהתירו לישראל להלוות לגוי עד כדי פרנסתו של ישראל ולא יותר, או שהתירו לתי"ח בלבד כיון שאין חשש שילמדו ממעשיו של הגוי. הרי מבואר לדברי ר"נ בשם ר"ה, שאין להורות שיש מצוה מהתורה להלוות לגוי בריבית. ועוד ביותר כאשר הקשה רבא ממה שאמרה "לנכרי תשיך" הרי שיש מצווה להלוות לגוי בריבית, ביאר שאין הכוונה שתקח ריבית מנכרי, אלא אתה יכול לתת ריבית לנכרי. ובא הכתוב לומר שיש איסור ועשה להלוות לישראל בריבית.

לפי פשוטו של מקרא, הרמב"ם והחינוך לא למדו כמשמעות הסוגיא, שהרי מבואר להדיא שאין ללמוד מ"לנכרי תשיך" שיש מצווה להלוות לגוי בריבית. אלא שהביאו בגמ' (שא, א) עוד לשון בדברי ר"נ שאמר בשם ר"ה, שהנידון הוא לגבי קדימה, אם ישראל צריך הלוואה וגוי צריך הלוואה, יש להקדים הלוואה לישראל, אף שהנוכרי משלם ריבית. הרי מבואר לפי לשון זו, שאין איסור בריבית לגוי, ושלא כהבנה הראשונה בדברי ר"נ בשם ר"ה.

ברמב"ם בפירושו לש"ס (ב"מ שם) דן בדברי הגמ' בדברי הרמב"ם וההלכות גדולות, וכתב שמדברי הגמ' במכות (כז, א) משמע שאף ריבית עכו"ם אסורה, אך היות ובגמ' לפנינו לפי הלשון הראשון, מבואר שיש להקל לכל אדם בכדי חייו, ולתמיד חכם בכל אופן, כך נקט הרמב"ם להלכה. ומבואר מדבריו שהכריע להלכה כצורת הסוגיא, ושלא כדברי החינוך והרמב"ם שיש מצווה להלוות לנכרי בריבית.

וכך הרמב"ן לדרכו ביאר בהשגות לשורשים (סהמ"צ שורש השישי), שהרמב"ם ביאר להלוות לנכרי בריבית שנאמר "לנכרי תשיך" וכו', בתור מצווה החלטית. וחולק הרמב"ן, שאין הכוונה אלא לומר לנכרי תשיך ולא לאחיך והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא נקרא עשה בהלוואת האב עד שיהיה המלוה לישראל בריבית עובר בעשה ול"ת.

מעתה לדרכו של הרמב"ן וכך רוב ראשונים שם בסוגיא, אין היתר מפולש להלוות לגוי בריבית, אא"כ מדובר בכדי חייו, או תלמיד חכם. לפי"ז הביאור בסוגיא לפנינו, אם מדובר בתלמיד חכם יתכן וזה ריבית המותרת, אם לא יתכן ויש כאן איסור מדברנן למרות שמדובר בריבית מוני, וכאן נצטרך לבאר כביאורו של הר"י מיגאש שאבק ריבית מחמת שאינו יוצא בדיינים מוגדר למחזק לאחר שהתברר שמימש את זכות הגביה, ואף בדברי הרשב"ם נצטרך לבאר כך.

הנידון יהיה איך מוגדר חשבון בנק שהשאיר הנפטר, ויש בו תוכנית עם עליות של ריבית, כאן יש ריבית בהיתר עיסקא, וכו', איך נדון בכל הנושא. ובנושא הזה האריכו כבר רבות בספרי התשובות. ובקצרה ממש, בנושא הזה יש ב' חלקים, שהרי היתר עיסקא מורכב מ"פקדון" ומ"הלוואה", ומ"הלוואה" יכול להוציאה הרי זה מוחזק אף לרבנן, הנידון יהיה בחלק של הרווחים, האם מוגדר כראוי או לא.

והמעניין שבש"ת שבת הלוי מפקפק גם על החלק פקדון האם מוגדר כמוחזק, שהרי כל מה שמוגדר למחזק זה בתנאי שעומד להחזירו בעין, ואף את הפקדון זה לא מאי דשיבקי אבהו. ויש לעיין בזה להלכה למעשה. (עי' שבת הלוי ד, רטו; תשובות והנהגות א, תתכ. ועוד)

שלחו מארץ ישראל, בכור נוטל פי שניים בגוף המלווה ולא בריבית. **מבארת הגמ'** שהדין אמור **לשיטת רבנן**, ומלווה מוגדר כגבוי בידו של האב ולכן הבכור נוטל פי שניים. **ולדעת רבי** למדנו לעיל שהבכור נוטל אף בריבית.

אמר רב אחא בר רב לרבינא, אמר אמיתר בכור נוטל פי שניים רק בגוף החוב ולא בריבית. **ביאר רבינא** שדברי אמיתר הם לשיטת נהרדעי, כפי שיבאר. **זעת רבה**, אם גבו היתומים בחוב האב **קרקע** מקבל הבכור פי שניים, אם גבו **מעוט** לא מקבל פי שניים. **לדעת ר"נ** אם גבו **מעוט** יקבל פי שניים, גבו **קרקע** לא יקבל פי שניים. א"כ ביאר רבינא **אמיתר הלך בדרכו של ר"נ**, שהרי לר"נ יקבל הבכור פי שניים במעוט וכך לדברי אמיתר בחוב יקבל מעוט.

אמר אביי לרבה, **לשיטת קשה**, א. כשם שהמעוט שמשיב הלווה אין הם המעוט שהאב נתן לו, לכן אין זה נקרא מוחזק, כך גם הדין לגבי הקרקע, זה לא הקרקע שהשאיר האב שבדווקא ממנה יגבו, א"כ מדוע הקרקע יקבל פי שניים. **ב**. בנידון של הגמ' לקמן לגבי אדם שאמר שלאחר מות הסבתא יירשתי יורשי ולא יורשיה וכו' (ויבא להל) פסק רבה שנכס עתידי מוגדר ל"ראוי", א"כ מדוע כאן פסק שבכור יקבל פי שניים כאשר גבו קרקע. **לשיטת ר"נ קשה**, א. כשם שקרקע לא מקבל פי שניים, כך גם במעוט לא יקבל פי שניים, שהרי אין זה מה שהשאיר האב. **ב**. פסק ר"נ בשם רבה בר אבוב, יתומים שגבו קרקע על חוב שהיו חייבים לאביהם, מלווה של אביהם יורד לקרקע זו וגובה, הרי מבואר שהקרקע של הגביה מוגדרת כמוחזקת, א"כ מדוע סבר לר"נ שהבכור לא נוטל בה פי שניים.

אמר לו רבה, החילוק בין קרקע למעוט הוא רק לחכמי ארץ ישראל אולם **רבה ור"נ לא סברו את החילוק**, אלא אין הבכור נוטל פי שניים בין בגביית קרקע ובין בגביית מעוט. א"כ פשוט שהשאלות הראשונות ששאל אביי לא קשורות, **שבאמת** לדבריהם אין חילוק בין קרקע למעוט. **מה ששאל על דברי רבה**, שנקט שקרקע היא ראוי, יש הבדל אם הריבית משועבד על חוב, או באמת היה רק ראוי לבא כמו בנידון של הסבתא שהייתה יכולה למכור. **מה ששאל על ר"נ** שהמלווה של האב גובה מהיתומים, אין זה מדין מוחזקות אלא מדין שיעבודא דרבי נתן, ראובן שחייב לשמעון מעוט, ולוי חייב לראובן, יכול שמעון לגבות ישר מלוי.

שכיב מרע שיהיה סבתא, ולאחר מותה לא יירשו יורשיה אלא יורשיו. לאותו שכיב מרע **הייתה לו בת** שהייתה נשואה לפלוני, ומתה הבת קודם הסבתא. אם הבת הייתה חיה, הרי שלאחר שמתה הסבתא היא צריכה לרשת את אביה כפי שהיא. **עתה שמתה קודם הסבתא**, תובע בעלה, שהרי הוא יורש את אשתו, והוא מוריש את השכיב מרע. **לדעת ר"ה**, יקבל הוא כיון שכונות השכיב מרע יורשי ואפילו יורשי יורשי. **לדעת רב ענן**, יקבלו יורשי הסבתא כיון שאמר יורשי ולא יורשי יורשי. **פסקו שארץ ישראל כדברי רב ענן אולם לא מטעמן**, שהרי לדברי רב ענן אף אם הייתה הבת משאירה בן, לא היה יורש את הסבתא שהרי מגדירים את דברי השכיב מרע "יורשי" היינו יורש ראשון בלבד. **ואין הדין כן**, אלא אין הייתה משאירה בן הוא היה יורש. **רק הבעל לא יורש** כיון שהכלל אמור שאין הבעל יורש בראוי, ולכן ישראו הנכסים בידי יורשי **אבל**, אולם אם הייתה משאירה הבת בן, כאמור היה יורש.

ביאר רבי אלעזר, שאין לומר שלדעת ר"ה שאמר שהבעל יקבל את הנכסים, היות וסבר שבעל יורש בראוי, **שהרי לכו"ע** אין הבעל יורש בראוי, **אלא סבר** שכל האמור "אחריר" חל קנין בגוף ל"אחריר" ולראשון יש רק קנין פירות, נמצא שכל מה שהיה לסבתא זה רק פירות עד מותה, **והנפץ שיך לבת ובעלה יורשה**. **אמר רבה**, מסתבר טעמם של חכמי ארץ ישראל שאין הנכסים בידה של הבת, **שהרי** אם רצתה הסבתא הייתה מוכרת את הנכסים ולא הייתה מקבלת הבת מאומה.

פסק רב פפא, אין הבעל נוטל בראוי. אין הבכור נוטל בראוי. אין הבכור נוטל פי שניים במלווה בין כאשר גבו קרקע ובין כאשר גבו מעוט. **וחוב שהבכור היה חייב לאביו**, יש להסתפק האם זה ראוי או מוחזק, וחולקים האחים והבכור בחלק הבכורה.